

УДК 371.15:37.015.37

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ

Тетяна Завгородня

*Прикарпатський університет імені Василя Стефаника
буль. Шевченка, 14, 76025 Івано-Франківськ, Україна*

На підставі емпіричного матеріалу виявлено рівні сформованості у студентів знань, умінь і навичок толерантного виходу з різноманітних життєвих конфліктів, запропоновано деякі шляхи розв'язання проблеми.

Ключеві слова: безконфліктна людина, компроміс, конфлікт, спілкування, стриманість, толерантність.

У документах про освіту, виступах представників міністерств і відомств, науковців дедалі частіше порушується питання про необхідність зміни стосунків між тими, хто навчає та виховує, і тими, кого ми навчаємо та виховуємо. “Ми повинні, – зазначає міністр освіти і науки України В. Г. Кремень, – через зміну парадигми у відносинах учителя і учня і взагалі у ставленні до людини в суспільстві розіграти ланцюг неповаги до особистості”. Однак, на його думку, наразі в практиці роботи вищих навчальних закладах “студент, майбутній учитель, абсолютно підпорядкований викладачеві. Вони не стали партнерами в навчальному процесі” [2, с. 5]. Тому важливим завданням сьогодення є необхідність створення між студентами і викладачами єдиного академічного співробітництва. Як зауважує О. Коваленко, “Процес виховання – дорога з двостороннім рухом, сторони взаємно впливають одна на одну, а тому рівноправність, взаємоповага – головна умова результативності виховного процесу” [1, с. 2].

Однак для налагодження й активізації процесу взаєморозуміння усіх учасників педагогічного процесу необхідно передусім ознайомити студентів з основами конфліктології. Зокрема, як знайти спільну мову між студентом і викладачем, та й взагалі між будь якими співрозмовниками.

Щоб виявити певний рівень взаємостосунків, ми запропонували студентам вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації (157 осіб) тест. Вони повинні були за чотирибальною шкалою оцінити 21 висловлення, пригадавши конкретну ситуацію. Наприклад, “Мій співрозмовник розуміє, що я намагаюсь налагоджувати стосунки”, або “Під час обговорення конфліктної ситуації я стриманий” тощо. Одержані результати тестування

засвідчили, що майже всі (92%) студенти у взаєминах із співрозмовником виявляють взаємопідтримку, проте половина студентів нестримані в спілкуванні, 42% не вміють налагоджувати конфлікт. Зауважимо, що відсоток тих студентів, хто вміє налагоджувати конфлікт, зростає від 2-го до 5-го курсу втричі (від 22 до 66%), на 17% зростає кількість студентів, котрі вміють здійснювати взаємопідтримку співрозмовника в процесі спілкування. Це дає можливість зробити висновок, що зі студентами необхідно проводити цілеспрямовану роботу з метою вироблення в них умінь і навичок толерантних взаємин під час спілкування у процесі розв'язання конфліктних ситуацій.

Щоб уточнити одержані результати, ми провели зі студентами тест “Чи терпляча Ви людина?” [5, с. 61–62]. За його результатами можемо стверджувати, що 79% респондентів можуть відстоювати свої переконання, але здатні до надмірної різкості, неповаги до співрозмовника, можуть перемогти у суперечці з людиною із слабким характером. І тільки кожний п'ятий студент толерантний, поєднує твердість переконань з великою гнучкістю свого розуму. Зазначимо, що більший відсоток студентів, які толерантно поведуться в конфліктних ситуаціях, наявний на 5-му курсі (29%). Це можна пояснити тим, що вони мають більший досвід використання різноманітних соціальних ролей, обговорення різних тем у спілкуванні, різноманітних взаємостосунків, ніж студенти молодших курсів.

Щоб з'ясувати, як студенти розуміють поняття “конфлікт”, ми запропонували їм продовжити речення: “Конфлікт – це...” На підставі отриманих даних можемо стверджувати, що більшість студентів вважають, що “конфлікт” – “це суперечка, яка виникає внаслідок того, що кожна людина по-різному сприймає ті чи інші речі і має свої духовні цінності” (Володимир, 5-й курс); “це суперечка, розбіжності, непорозуміння між людьми” (Світлана, 2-й курс); “це певне непорозуміння між деякими особами” (Людмила, 4-й курс). Наведені приклади свідчать про те, що студенти негрунтовно розуміють цю психолого-педагогічну категорію. Зазначимо, що студенти різних спеціальностей і курсів по-різному розуміють її.

Майже всі респонденти розглядають цю категорію як суперечку, непорозуміння між людьми або групою людей. Проте є й інші думки. Наприклад, студентка 2-го курсу Алла Р. зазначає, що “конфлікт – це доведення власної думки незалежно від того, чи правильна вона, чи ні”. А на думку її однокурсника Андрій Ш., “це невідповідність поведінки людини її зобов'язанням”. Марина О. вважає, що “це невідповідність у думках, почуттях і діях, внаслідок чого виникає негативний емоційний стан обох сторін”. Щоб отримати більш вірогідні результати, ми звернулися до студентів з проханням перелічити риси, які притаманні людині, про яку

кажуть “безконфліктна людина”, та вказати методи, яким віддають перевагу в процесі розв’язання конфліктів. Студенти різних курсів назвали різні характеристики “безконфліктної людини”. Зокрема, студенти 2-го курсу виділили такі: стриманість(54%), розум (54 %), спокійність (46%), доброзичливість (46%), врівноваженість (30%), а також дружелюбність, справедливість, вихованість, дисциплінованість, відповідальність, поступливість, водночас і хитрість. Студенти 4-го курсу вже виділяють оптимізм (50%), вміння не сперечатися (50%), не злословити (33%), бути привітним (33%), вміння вислуховувати іншого (33%), толерантність (33%), терпимість (34%), компромісність (17%) і стриманість (17%). Студенти-випускники називають інші риси. На перше місце вони ставлять врівноваженість та стриманість (60%), далі кожний п’ятий зазначає вміння вислуховувати іншого, комунікативність, жартівливість, готовність йти на компроміс, вміння аргументувати свій погляд, водночас називають таку рису, як байдужість. Отже, студенти різних курсів зазначають такі загальні риси “безконфліктної людини”: врівноваженість, стриманість, вміння вислуховувати іншого, а також байдужість. Одержані емпіричні дані підтверджують твердження про недостатній рівень знань студентів такого феномена, як “конфлікт”.

Як свідчать результати опитування, всі без винятку студенти 2–5-х курсів були учасниками різноманітних конфліктів. Щоб виявити, з якими саме конфліктами найчастіше стикалися студенти, ми провели цілеспрямоване спостереження. З’ясували, що головно вони беруть участь у конфліктах, пов’язаних з проблемами духовних цінностей, інтересів і потреб, етнонаціональних, екологічних, політичних, юридичних, релігійних. Проте особливо помітна конфліктність інтересів (від 46 до 86%) стосовно духовних цінностей (від 40 до 61%) та потреб (від 28 до 50%). Спостереження також засвідчило, що частіше вступають у вищезазначені конфлікти студенти-випускники. Зокрема, кожний третій з них бере участь у релігійних, екологічних або політичних конфліктах. І це за умови, що на 4-му курсі вони взагалі не брали участі у таких конфліктах, кожний п’ятий – в юридичних. Отже, спостереження за студентами в різних життєвих ситуаціях підтвердило наше припущення, що всі вони постійно беруть участь у конфліктах різних напрямків, проте студенти-випускники, які нерідко змінюють свій статус (одружуються, народжують дітей, працевлаштовуються тощо), більше стикаються із соціально-економічними, суспільно-політичними та морально-етичними проблемами і не завжди вміють коректно розв’язувати їх.

Крім того, ми визначили методи, які застосовують студенти у процесі розв’язання конфліктів. Майже всі чотирикурсники і 85% другокурсників надали перевагу методу переговорів, не назвавши таких методів, як консенсус, компроміс, арбітраж, суд тощо. Студенти цих курсів зі

спеціальності “Соціальні педагоги”, крім переговорів (41%), назвали компроміс (86%), консенсус (34%). Пояснити це можна тим, що значна увага в навчально-виховному процесі на цій спеціальності надається таким предметам, як соціологія, психологія міжособистих стосунків, спілкування в соціальному середовищі, педагогічна майстерність.

Щоб виявити форми поведінки в конфліктних ситуаціях, яким віддають перевагу студенти, ми запропонували їм методику оцінення способів реагування в конфлікті (К. Н. Томаса) [3, с. 288–290]. Одержані результати дають можливість зробити висновок, що студенти в конфліктних ситуаціях користуються такими формами поведінки, як компроміс (100%), співпраця (50%). Проте половина студентів обирають такий шлях, як суперництво, а не співпраця, 67% учасників експерименту навіть не намагається уникнути конфлікту, а 75% обирають таку форму, як пристосування.

Наведені дані свідчать про те, що студенти недостатньо обізнані з формами поведінки в конфліктних ситуаціях і з тими наслідками, які можуть статися якщо їх не використовувати у повсякденному житті.

Отже, досвід роботи вищого навчального закладу засвідчує, що для формування особистості майбутнього спеціаліста необхідна цілеспрямована робота з формування культури спілкування студентів взагалі й особливо розвитку вмінь і навичок безконфліктного, толерантного виходу з різноманітних життєвих ситуацій.

Також ми провели тест “Конфліктні Ви чи ні?” [3, с. 53–54]. За його результатами виявили групу студентів (22%), які тактичні, не люблять конфліктів, легко уникають критичних ситуацій, але, якщо комусь потрібна допомога, вони не завжди її надають, чим знижують свій авторитет.

До іншої групи ввійшли студенти (78%), які є конфліктними особами, настирливо, іноді з порушенням етики спілкування відстоюють свій погляд, незважаючи на службове становище чи особисті стосунки. За це їх іноді навіть поважають. Вони недостатньо обізнані з можливими формами поведінки в конфліктних ситуаціях, у них низький рівень знань дефініції “конфлікт” та тих рис, які характерні для безконфліктної людини.

На підставі вищезазначеного можемо стверджувати, що студенти – це здебільшого конфліктні особи, в яких недостатньо сформована культура спілкування та навички толерантних взаємин. Отже, чимало студентів за роки навчання в університеті не стають партнерами в навчально-виховній діяльності як між собою, так і з викладачами. Зрозуміло, що такі студенти не зможуть бути партнерами учнів.

Щоб якимось чином вплинути на таке становище, ми вивчили думку майбутніх педагогів. Вони відповідали на запитання “Які предмети, на їхню думку, найбільше сприяють вихованню “безконфліктної людини?” Як позитивне слід зазначити, що, за твердженням майбутніх учителів, велике

значення у підготовці їх до подолання різноманітних конфліктів мають такі предмети, як психологія (62%), педагогіка (70%), сучасні освітньо-виховні технології (57%), методика виховної роботи (38%). Крім того, кожний третій студент надав великого значення в підготовці до життя спілкуванню з академнаставником. Студенти вважають, що необхідно ввести вивчення у вищих навчальних закладах таких предметів, спецкурсів, які цілеспрямовано готували б майбутніх педагогів до життя в соціумі, до безконфліктного існування з самим собою та іншими. Перелік предметів, які обрали студенти 2–5-х курсів з метою підготовки до розв’язання різноманітних конфліктів, наведено у таблиці.

Предмети, які, на думку студентів, сприяють вихованню “безконфліктної” людини

Назва	Кількість студентів, %			Середній показник впливу, %
	2-й курс	4-й курс	5-й курс	
Психологія міжособистих стосунків	77	57	80	71
Як жити в згоді із собою та іншими	60	57	60	59
Конфліктологія	38	28	60	42
Як управляти конфліктом	38	28	40	35
Толерантність особистості	15	57	20	31
Самовиховання як важлива...	23	28	40	30
Шляхи самовизначення особистості	8	28	20	19

Аналіз таблиці засвідчує, що практично не змінюється показник вибору студентами таких предметів, як “Психологія міжособистих стосунків” (71%), “Конфліктологія” (42%) та “Як управляти конфліктом” (35%). Особливо слід зазначити сталий інтерес майбутніх педагогів усіх курсів до предмета “Як жити у згоді із собою та іншими”. Цей курс є позитивним як з погляду виховання безконфліктності особистості із собою та з іншими людьми, так із погляду попередження фактів юнацького, молодіжного суїциду, кількість яких, починаючи з 1988 року, в Україні постійно зростає. Як зазначає відомий соціолог Н. Черниш, “феномен самогубства все більше набирає молодого обличчя” [4, с. 39–40]. Проте слід зауважити, що потреба в предметах, що можуть допомогти майбутньому педагогові жити і працювати безконфліктно, зростає від 1-го до 5-го курсу. Це є свідченням того, що студенти, які пройшли три педагогічні практики, які стоять на порозі самостійного професійного життя, відчують потребу у вивченні дисциплін, спрямованих на вироблення умінь і навичок розв’язання різноманітних конфліктів, розуміють, що допомогти їм у цьому можуть вищенаведені дисципліни. Зокрема, переважна більшість (80%) п’ятикурсників побажали вивчати курси “Психологія міжособистих стосунків”, “Як жити в злагоді із

собою та іншими”, “Як управляти конфліктом”. Про те, що питання введення в навчальний план вищих навчальних закладів предметів, спецкурсів з проблем підготовки майбутніх спеціалістів для життя в соціумі назріло, свідчать і рекомендації Міжнародної науково-методичної конференції “Актуальні проблеми виховання студентів, формування їх як особистостей у вищих закладах освіти”, у яких акцентується на необхідності забезпечити розробку типових навчальних програм з дисциплін соціогуманітарного циклу.

Як відомо, співпраця студента з викладачами досягається передусім талантом викладача, вмінням залежно від теми, мети, завдань, особливостей аудиторії, рівня підготовленості її слухачів підібрати необхідні форми і методи, засоби і прийоми педагогічного впливу на особистість кожного студента.

Крім того, найкращих результатів у вихованні у студентів вміння бути безконфліктними досягають у тому студентському середовищі, в якому впроваджується сучасна система виховання, що триває від 1-го до 5-го курсу і має демократичний характер. Вона визначається такими вихідними принципами, як гуманізм, толерантність, повага до студентів як особистостей, партнерство як форма стосунків між викладачами і студентами, підтримка і стимулювання студентських ініціатив.

Унікальне значення з цього погляду має участь студентів у наукових гуртках, проблемних групах. Саме в цих мікроколективах, які об’єднують і викладачів, і майбутніх спеціалістів спільними інтересами, пошуком розв’язання спільних проблем, виробленням навичок організації і проведення науково-дослідницької діяльності, зокрема експерименту, відчуттям успіхів і невдач тощо, створюються не тільки ділові, але й неофіційні стосунки, які є визначальними у формуванні позитивних умов для індивідуального розвитку людини, формування у неї задоволення своїм життям.

Отже, проведене дослідження засвідчило, що в роботі зі студентами чітко визріває проблема виховання в них умінь жити в сучасному суперечливому суспільстві. Для цього необхідно розширити знання майбутніх педагогів про конфлікт, його прояви та наслідки, головні методи виходу з різноманітних типів конфлікту, сформувати вміння уникати конфліктів, жити у злагоді як із собою, так і з іншими.

1. Коваленко О. Студенти і викладачі повинні створити єдине академічне співтовариство // Освіта України. 2002. № 96. 3 груд. С. 2.

2. *Кремінь В. Г.* Підготовка вчителя в умовах переходу до загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання // *Освіта України*. 2003. № 42–43. 10 черв. С. 4–5,10.

3. Методика оцінки способів реагування в конфлікті (К. Н. Томас) / *Богдовская Н. В., Реан А. А.* Педагогика: Учебник для вузов. СПб., 2000. С. 288–290.

4. *Черниш Н.* Соціологія: Курс лекцій. Львів, 1996.

5. Энциклопедия психологических тестов / Сост С. Касьянов. М., 2000.

PROBLEMS OF FORMING PROSPECTIVE TEACHERS' TOLERANCE IN CONFLICT RESOLUTION

Tetyana Zavhorodnya

*Vasyl' Stefanyk Pre-Carpathian University
Shevchenko Str., 14, UA-76025 Ivano-Frankivs'k, Ukraine*

The author defines on the basis of the empirical material the levels of students' knowledge and skills of preventing and tolerant resolving vital conflicts. The author proposes some constructive ways of these disputes resolution.

Key words: tolerant person, compromise, conflict, negotiation, restraint, tolerance.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2004
Прийнята до друку 26.10.2004